

Marina Marasović-Alujević

BALATURA PRILOG TERMINOLOGIJI STAROG SPLITSKOG GRADITELJSTVA

Naše staro graditeljstvo, bogato povijesnim, umjetničkim i tehničkim vrijednostima, prati i veoma bogata terminologija, koja se osniva kako na slavenskom tako i na romanskom (latinskom i kasnije talijanskom) jezičnom nasljeđu.

Mnoge riječi u starom splitskom graditeljstvu, pretežno one romanskog porijekla, nisu etimološki istražene, a zanimljive su po svom dugom povijesnom kontinuitetu, koji možemo pratiti od srednjeg vijeka do našeg vremena jer se i danas nalaze u upotrebi u lokalnoj graditeljskoj terminologiji.

Među te spada i riječ *balatura*, a odnosi se na karakteristični element stare splitske i uopće dalmatinske ili — još šire — jadranske kuće, koji označava vanjski prilaz prvom katu zgrade. Sastoji se od stubišta, koje završava terasom, što počiva na širokom luku odnosno svodu, ispod koje je obično ulaz u prizemni prostor (v. sliku).

Taj termin, koji se javlja i u obliku *balatorij*, tumači se kao derivat latinske riječi *bellatorium*, a označava trijem ili podstrešje.¹⁾ Tim je, naime, terminom prvobitno bila označena obrambena terasa (galerija) na vrhu kula, da bi se kasnije — kako dokazuje značenje talijanske riječi *ballatoio* — to općenito odnosilo na terase oko stambenih kuća ili dvorana,²⁾ odnosno u crkvenom graditeljstvu na terase oko vanjske ili unutrašnje strane kupola, ili pak terase na njihovim fasadama.³⁾

Istraživanje naših leksičkih oblika tog termina pokazalo je, međutim, da se taj pojam, i to upravo u smislu njegova današnjeg značenja javlja u obliku *balatura* već 1220. g.⁴⁾

Radi se o pravnoj nagodbi sastavljenoj u Zadru (26. VI 1220) između Petra sina Grubina i njegovih rođaka Dobre i Skamuše upravo u vezi sa spornom balaturom. (*Dobre et Skamusa debeant extendere balaturam suam sicuti omni modo usque ad aliud hostium suum de cenaculo suo in austrum, hoc est ad angulum quod est interius de paristatica sua, permanentibus scalis prout sunt iuxta porticum. Et Petrus faciat balaturam*

*sunn ab eodem angulo de predicta peristatica eundo versus boream iuxta coquinam suam, quam cum eadem coquina tenet in eadem quantitate qua est balatura Dobre et Scamuse, ponendo scalam svam iuxta murum domus que funt Mathei...*⁵⁾ (»Dobre i Skamuša mogu proširiti svoju balaturu svakako sve do drugih vrata svog doksata prema jugu, tj. do ugla što je s unutrašnje strane njihova predvorja, a da stepenište ostane kako jest do ulaza. A Petar neka napravi svoju balaturu (polazeći) od istog ugla spomenutog predvorja u pravcu sjevera do svoje kuhinje, koju s istom kuhinjom posjeduje u istoj veličini kolika je kuhinja Dobre i Skamuše, stavljajući svoje stepenište do kuće koja je bila (vlasništvo) Matije...«)

Iz te isprave jasno proizlazi da se pojmom »balatura« razumijeva upravo vanjski pristup kući sa stubištem, dakle onaj element arhitektonskog eksterijera koji se i danas u pučkom graditeljstvu tako naziva. Zanimljivo je da se u toj istoj ispravi taj element javlja i u obliku *balatoria (... de faciendis balatoriis in curia sua...)*⁶⁾

U tim i sličnim oblicima susrećemo isti naziv i u nešto kasnijim dokumentima iz XIV stoljeća. Tako se u ispravi o diobi imovine braće Ivana i Marina Quali, izdate 17. studenog 1310. također u Zadru, spominje... *item domus una noua cum balatoriis suis et quoquina posita in civitate Jadre in confinio Sancti Platonis, que balatorie ample debent fieri de uno passo comunis, et curia que remanet debet fieri comunalis inter utrasque partes...*⁷⁾ (»... isto tako jedna nova kuća s balaturom i kuhinjom koja se nalazi u gradu Zadru u predjelu sv. Platona; te prostrane balature moraju imati zajednički prolaz, a dvorište koje ostaje mora biti zajedničko za obje stranke...«).

Iz druge polovine XIV st. je isprava izdata u Senju (10. XI 1365) u kojoj se spominje oblik *balladurium (... mediatem unius domus cum balladurio exteriori...)*⁸⁾ I u ovom slučaju oznaka »vanjske balature« jasno pokazuje da je riječ o arhitektonskom elementu koji je do danas zadržao isti naziv. U istom obliku (*baladorium*) javlja se taj naziv i u jednoj srednjovjekovnoj ispravi u Istri, izdanoj u Piranu 1327. g., gdje se spominje: *... super baladorio scalarum comunis Pirani...*⁹⁾ Taj je podatak zanimljiv utoliko što pokazuje da se isti naziv jednako primjenjivao i na isti element javnih zgrada.

Nešto kasnija je i kupoprodajna isprava iz 1379. u kojoj se opet javlja oblik *balatorium (... unam suam domum magnam muratam, circumcirca cum curia, balatorio, canipis suis, cum suo terreno proprio...)*¹⁰⁾ »... jednu svoju veliku kuću, okruženu zidom uokolo s dvorištem, sa svojom konom i svojim vlastitim zemljištem...«)

Dok je taj naziv još od srednjeg vijeka karakterističan za istočnojadransko područje od srednje Dalmacije do Istre, čini se da je na dubrovačkom području za isti arhitektonski element bio u upotrebi i jedan drugi termin: *amblitus* ili *amblatus*, koji se javlja u dubrovačkom Statutu iz 1272. g. U V knjizi se kaže: *... Et quilibet possit in sua tercia (parte) facere amblitum et scalam de petra vel de legno*¹¹⁾ (»I da svatko može na svojoj trećini napraviti terasu i kameno ili drveno stepenište«).¹²⁾

Riječ *amblitus* se u dosadašnjim prijevodima i komentarima Statuta tumačila na razne načine. Dubrovački pravnik iz XVI st. Frano Gundulić u svojim marginalnim bilješkama pretpostavio je da se radi o iskrivljenom obliku latinske riječi *ambitus*, ali nije objasnio njeno značenje.¹³⁾

Pučke kuće u splitskom Velom varošu s balaturama.

Foto: Z. Buljević

Izdavači dubrovačkog Statuta Jireček i Bogišić protumačili su termin *amblitus* kao pročelje kuće.¹⁴⁾ Tek je Z. Šundrica u svojem prijevodu Statuta prema sačuvanoj redakciji iz 1358, iznio mišljenje C. Fiskovića, prema kojem pod pojmom *amblitus* treba shvatiti terasu ispred kuće na koju se ulazilo stepenicama,¹⁵⁾ što se čini najlogičnijim tumačenjem. To je, dakle, upravo onaj dio kuće koji se na većem dijelu istočno jadranske obale naziva *balatura*. Na isti način termin je protumačen i u Rječniku srednjovjekovnog latiniteta.¹⁶⁾

Ako se prihvati porijeklo tog termina iz iskrivljenog oblika latinske riječi *ambitus*, kojim se označava podstrešje,¹⁷⁾ a iz kojeg je potekla i

talijanska riječ *ambito* sa značenjem: opseg, područje,¹⁸⁾ onda proizlazi da su oba termina balatorij i *amblitus* imali prvobitno drugo značenje u arhitekturi, a ovdje se udomaćili za oznaku specifičnog arhitektonskog elementa terase s vanjskim stubištem.

Dubrovački Statut u tom pogledu donosi još jedan zanimljivi podatak. U II poglavlju iste V knjige uz termin *amblitus* spominje se još i pridjev *longobardiscum*. . . *Platee autem et domus que vadunt de oriente ad occidentem, si de novo voluerint facere amblitum longobardiscum in se, qui habeat gradum unum foris.*¹⁹⁾ («Ulice, pak, koje idu od istoka ka zapadu, ako ponovo žele napraviti terasu, neka je naprave na longobardijski način na svom dijelu i neka ima izvana jednu stepenicu».²⁰⁾ U Rječniku srednjovjekovnog latinizeta to se objašnjava kao »langobardska terasa«.²¹⁾ Semantičko objašnjenje tog pojma trebat će dati povjesničari arhitekture i istražiti ima li taj pridjev veze s langobardskim razdobljem predromaničke umjetnosti (VII—VIII st.).

U svakom slučaju termin *amblitus* (odnosno *amblatus*) javlja se u istom Dubrovniku i 1297. g. u jednoj ispravi o razdiobi imetka braće de Bisti. »*Primo volumus, quod schala de Amblato debeat esse comunis nobis*«²²⁾ («U prvom redu hoćemo da stepenište terase mora biti zajedničko s nama»). I u ovom slučaju je jasno da se radi o terasi s vanjskim stubištem.

Treba, međutim, napomenuti da ni prvi termin, koji potječe od latinske riječi *belatorium*, nije nepoznat u Dubrovniku i u južnojadranskom području, premda sa značenjem koje je bliže talijanskom terminu uključujući tu i elemente u crkvenoj arhitekturi. Tako iz studije S. Musića proizlazi da je u Boki Kotorskoj u upotrebi riječ *baladur* sa značenjem galerije, verande, trijema (u crkvi ili kući), vezana uz talijanski oblik *balladore*.²³⁾

Iz svega izloženog proizlazi da je za karakteristični arhitektonski oblik pristupne terase s vanjskim stubištem, koji je do danas najviše zadržan u pučkoj arhitekturi, a koji u Splitu možemo pratiti još od ranoga srednjeg vijeka (kako to dokazuju tragovi na predromaničkoj kući istočno od Vestibula) naziv *balatura* također imao svoj dugi kontinuitet od srednjeg vijeka do danas. Premda je nastao od latinske riječi *bellatorium*, označavajući obrambenu terasu, već veoma rano se udomaćio za oznaku pristupne terase na katu i nije u nas — barem što se srednjodalmatinskog područja tiče — došao posredstvom talijanskog termina *ballatoio*, koji je etimološki dalji od izvornog latinskog termina, a i nema isto značenje koje ima naša *balatura*.

BILJEŠKE

- 1) Balatorij, Enciklopedija likovnih umjetnosti, I, Zagreb, 1959, str. 219.
- 2) Ballatoio, Enciclopedia italiana, I, p. T. V str. 987.
- 3) F. Cerruti—L. A. Rostagno: Vocabulario della lingua italiana, Torino, 1939, p. 56.
- 4) Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae, I, Zagreb, 1969, str. 36.
- 5) T. Smičiklas: Codex diplomaticus, III, str. 179.
- 6) Ibid.
- 7) T. Smičiklas, c.d., VIII, str. 269.

- 8) T. Smičiklas, c.d., XIII, str. 482.
- 9) De Franceschi C.: Chartularium Piranense, II, 257.
- 10) Archivio storico per la Dalmazia, IX f.53, 24/25.
- 11) Stat. Rag. 110/40.
- 12) Statut grada Dubrovnika u hrvatskom prijevodu Z. Šundrice, u izdanju Savjeta za čovjekovu okolinu, Beograd, 1977.
- 13) Ibid.
- 14) Ibid.
- 15) Statut grada Dubrovnika, o.c. (prijevod Z. Šundrice).
- 16) Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae, o. c.
- 17) M. Divković: Latinsko-hrvatski rječnik za škole, Zagreb, 1900, str. 78.
- 18) Deanović—Jernej: Talijansko-hrvatskosrpski rječnik, Zagreb, 1960, str. 28.
- 19) Stat. Rag. 11/22.
- 20) Statut grada Dubrovnika, o.c. (prijevod Z. Šundrice).
- 21) Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae, o.c.
- 22) T. Smičiklas, o.c. VIII, str. 289.
- 23) S. Musić, Romanizmi u severozapadnoj Boki Kotorskoj, Beograd, 1972, str. 130.

